

УДК 253+271.2 – 1:27

Богдан Сливка, аспірант,
Національного університету “Львівська політехніка”

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ХРИСТИЯНСЬКОЇ МОРАЛІ ДОШКІЛЬНИКІВ НАПРИКІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті проаналізовано концептуальні підходи до формування християнської моралі дошкільників у період незалежності української держави на основі сформованих у цей період методологічних засад пастирології. Доведено, що вимогою часу стала потреба нового богословського осмислення поняття дошкільної пастирології. Показано, що сучасний пастир має можливість здійснювати методіку своєї позабогослужбової діяльності на апробованому науковому матеріалі, оскільки дошкільне богослов'я формується різними науками. Обґрунтовано концептуальні підходи до формування християнської моралі дошкільників у досліджуваній період: антропологічний, аксіологічний, інтегративний, діяльнісний та інформаційний.

Ключові слова: концептуальні підходи, формування, розвиток, християнська мораль, дошкільники, період незалежності української держави, пастирологія, пастир.

Літ. 9.

Богдан Сливка, аспірант,
Національного університету “Львовская политехника”

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ ХРИСТИАНСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ В КОНЦЕ ХХ – НАЧАЛА ХХІ ВЕКА

В статье проанализированы концептуальные подходы к формированию христианской морали дошкольников в период независимости украинского государства на основе сложившихся в этот период методологических основ пастирологии. Доказано, что требованием времени стала необходимость нового богословского осмысления понятия дошкольной пастирологии. Показано, что современный пастырь должен осуществлять методіку своей внебогослужебной деятельности на апробированном научном материале, поскольку дошкольное богословие формируется различными науками. Обоснованы концептуальные подходы к формированию христианской морали дошкольников в исследуемый период: антропологический, аксиологический, интегративный, деятельностный и информационный.

Ключевые слова: концептуальные подходы, формирование, развитие, христианская мораль, дошкольники, период независимости украинского государства, пастирология, пастырь.

Bohdan Slyvka, Postgraduate Student
National University “Lviv Polytechnic”

THE CONCEPTUAL APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF THE CHRISTIAN MORALITY OF THE PRESCHOOLERS AT THE END OF THE XXth – THE BEGINNING OF THE XXIst CENTURIES

The article analyzes the conceptual approaches to the formation of the Christian morality of preschoolers during the period of independence of the Ukrainian state on the basis of the methodological foundations of pre-school pastoral care developed in this period in particular. It is proved that the demand of the time was the need of new theological comprehension of the notion of pre-school pastoral care and the creation of the integral methodological concept (metaphysics, hermeneutics, etc.). It is shown that the modern pastor has the opportunity to implement the methodology of his non-servile activity using the scientific material, since pre-school theology is formed by different sciences. The conceptual approaches to the formation of the Christian morality of preschool children during the period of independence of the Ukrainian state are substantiated: anthropological (as the Christian tradition of interpreting the Bible is based on fundamental principles, in particular, God-inspired), axiological (Christian moral norms are somewhat different from the secular-humanist, although each topic that exists with children, contains an ideological component), integrative (the formation of holistic knowledge of life, the world in which the child lives, nature, people, themselves, in contrast to the substantially oriented knowledge based on the interdisciplinary integrated methodology), activity (interconnectedness of the child's activity and knowledge of the world: it is in the process of activity that the child builds the image of the world, lives and acts in it, perceives his or her ideas about it) and informational (the using of information and communication technologies in work with preschoolers requires the special training of teachers from preschool

education for a purposeful process of forming ideas about the possibilities and ways of their using in pastoral activities).

Keywords: *the conceptual approaches, formation, a development of the Christian morality, the preschoolers, a period of independence of the Ukrainian state, pastoral care, a pastor.*

Актуальність дослідження. На межі ХХ – ХХІ століття сформовано ґрунтовні методологічні засади пастирології в цілому і дошкільної пастирології зокрема. Усвідомлене привнесення в сучасну освіту одвічного багатства християнських духовно-моральних основ вирішить багато проблем суспільства, дасть здоровий імпульс для розвитку та вихованні української молоді. Реалізація “принципу християнського світобачення у міжіндивідуальному, міжгруповому, міжкультурному спілкуванні та творчій діяльності сприяє самоосмисленню власної гідності, базується на здатності каятись, прощати, бажати добра та щастя іншому, що нині є на рівні фантастики” [8, 5].

Понад двадцять років тому в пострадянському просторі було проголошено релігійну свободу, але досі тема християнських світоглядних основ досліджена поверхово. У висвітленні цієї проблематики “багато дослідників обмежуються питаннями загальнолюдських, розмитих морально-етичних норм, правил, принципів, які не розходяться з ідеями світського гуманізму” [6, 190]. Відсутність у цих дослідженнях конкретики й незрозуміння того, чим християнські моральні норми відрізняються від світсько-гуманістичних, відкидає християнські, біблійні основи світогляду на узбіччя сучасної педагогіки, психології тощо. Відродження християнських основ освіти не передбачає зниження інтенсивності роботи. І християни: педагоги, психологи, письменники, журналісти, церковні діячі – повинні спільно допомагати, щоб ця моральна реформа була здійснена.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Порушену проблему представлено в дослідженнях відомих учених, зокрема щодо фундаментальних і концептуальних положень дошкільної освіти (Л. Артемова, І. Бех, А. Богуш, О. Квас, О. Кононко, В. Кузь, Н. Кудикіна, І. Мардарова, М. Чепіль, К. Щербакова); історико-педагогічного доробку (О. Добош, Н. Дем’яненко, В. Кемінь, Ю. Козловський, Ю. Косенко, З. Нагачевська, О. Пшеврацька, Т. Слободянюк, Т. Степанова), розвиток християнських цінностей (С. Стефанюк, Р. Голянчук, П. Павлюк, О. Вишневський) та ін. Вчені відзначають, що у перші роки закладається основа фізичного, психічного, емоційного здоров’я особистості, культурної й особистісної індивідуальності. Водночас, можливості

пастирської діяльності для формуванні християнської моралі дошкільників у історико-педагогічному аспекті не були предметом спеціального дослідження.

Метою пропонованої статті є аналіз та обґрунтування концептуальних підходів до формування християнської моралі дошкільників у період незалежності української держави.

Виклад основного матеріалу. Необхідність розробки богословського виміру методики пастирської роботи з дітьми дошкільного віку посилюється у зв’язку з тим, що пастирська діяльність більше зосереджена на дорослих людях. Діти до семирічного віку залишаються поки що поза деякою увагою пастирів. Реалії сьогодення диктують необхідність формування умінь дошкільників керуватися Божими заповідями у житті. Щоб зуміти правильно скористатися наданою Господом Богом свобідною волею дитини, необхідні мудрі поради пастиря у формі виховання й навчання, методичних порад для правил поведінки у повсякденному житті з позицій Священного Писання. Вимогою часу є потреба нового, богословського осмислення поняття дошкільної пастирології, створення цілісної методологічної концепції.

З першого погляду “наука й віра є поняттями несумісними, оскільки наука опирається на факти, а віра передбачає повне довір’я до Творця, яке не має достовірного наукового обґрунтування. Але такого роду конфлікт існує лише з першого погляду, бо наука покликана лише дослідити творіння у всій його повноті, і тим самим показати нам наскільки мало ми знаємо” [2, 330].

Сучасний пастир має можливість здійснювати методику своєї позабогослужбової діяльності на апробованому науковому матеріалі. Видатні діячі в галузі богослів’я протягом двадцяти століть створили неоціненний земний духовний скарб, який необхідно творчо використовувати.

Метафізика як методологічна засада пастирології скерована на пізнання вищих принципів позабогослужбової діяльності і означає “після фізики (від грецьк.)”, тобто те, що після фізики і є видимим у природі.

Більш властиво метафізика визначається як пошук остаточних причин або першоначала, пошук основи, що не має відповідного власного фундаменту, тобто світу нашого досвіду; це вчення про суще і ціле. В науці існують білі плями, які потребують участі метафізики. Між

метафізикою і науками немає поступальності, а є стрибок: це цілковито інший спосіб бачення світу. Для людини метафізика є такою ж природною потребою, або ж співприродною, першочерговою і ґрунтовною потребою, як їсти, спати, одягатися.

Але незважаючи на певну подібність, відмінність між метафізикою та релігією є очевидною. Зокрема, в релігії ініціатива належить Богові а не людині. Це Бог, який приносить себе в жертву, об'являється і звертається до людини. Натомість у метафізиці ініціатива належить людині, особливо її розуму, який дошукується причин, остаточних принципів речей і тільки на завершення свого пошуку може зустріти ту дійсність, яка в релігії має ім'я Бога. У взаємовідносинах між метафізикою та релігією не лише не помітно жодного конфлікту, навіть більше, ми стоїмо перед двома виявами духа (людського розуму), які перегукуються і доповнюють одне одного.

Релігія має потребу у метафізиці, щоб стати раціональною; метафізика має потребу у релігії, щоб надати людині спасіння. Історично і логічно метафізика таки не випереджає, а слідує за релігією. Метафізика виступає на арену тоді, коли релігія дошукується раціонального підтвердження власних постулатів. Християнського досвід побудований на фактах, які треба пояснити та справдити. Саме тоді релігія вдається до метафізики. Релігія скеровує метафізику в напрямі до Бога; метафізика намагається раціонально визначити тасмниці релігії [7]. Потрібну методологічну установку пастирському богослів'ю дає феноменологія.

Отже, конкретний методологічний зміст герменевтики біблійної полягає в тому, що пастирологічна діяльність потребує дохідливих та простих (але онтологічно правильних) пояснень дітям дошкільного віку основних положень Біблії. Тому часто збірник таких пояснень називають дитячою Біблією, що не зовсім правильно. У цьому умовному збірнику містяться доступні історико-філологічні та символічні тлумачення. Особливе місце у герменевтиці біблійній займає такий вид символічного тлумачення як алегоричне тлумачення.

Діти дошкільного віку люблять алегорії в казках, тому пастир має можливість використати цей метод, оскільки алегоричні типології збігаються з людськими через те, що закони природи є єдиними для всього сущого на світі. Тому закони духовного буття, закони духовного життя мають аналоги в природі, в суспільстві. Ці аналоги за допомогою герменевтики біблійної можна виявити і донести дітям. В цьому й полягає

суть конкретної методології як методики позабогослужбової діяльності з дітьми дошкільного віку.

Отже, духовні глибини людської істоти (дитини) потребують загальної стратегії дослідження, що єднає наукові знання. Цю єдність забезпечує методологія як трансдисциплінарна, міждисциплінарна пастирська стратегія.

Адже дошкільне богослів'я формується різними науками, здебільшого на чуттєвому методологічному рівні без наперед складеної програми пізнання чи напрямів пошуку шляхом нелінійного мислення, нелінійної динаміки. Йдеться про використання здобутків українських богословів, філософів, педагогів, які стали фундаторами своєрідного національного богослів'я. Користуючись конкретною методологією як методикою позабогослужбової діяльності, пастир повинен уміти знайти підхід до дошкільника та осіб з його природного оточення.

Нами проаналізовано використання концептуальних підходів до формування християнської моралі дошкільників у період незалежності української держави.

Антропологічний підхід. Антропологія – це розділ богослів'я, який присвячений розкриттю вчення Церкви про людину, її походження. Відправною точкою та основою християнського вчення про людину є твердження Божественного Одкровення про те, що людина несамобутня, неяснювальна із самої себе – вона створена Богом. Світ складається із видимих і невидимих істот, які подібні до людини, а людина, яка складається із душі, тіла й духу називається світом. Людина є мікрокосмосом, прикрасою світу, осередком Всесвіту, в ній приведені в єдність невидима й видима природа.

У дитячій, дошкільній пастирології феноменологія має підготовче завдання (подібне до ступання по тоненькому льоду). Дитину потрібно обережно вводити у світ феноменів, щоб потім не мати справу з викривленими почуттями, квазіпочуттями, фальшивими уявленнями про Божий світ.

Неоцінену допомогу пастирському богослів'ю надає така методологічна установка як герменевтика біблійна. Під герменевтикою розуміють “формування основоположного значення, якого історично сягає стародавніх тлумачень текстів Біблії; традиційно він також включає тлумачення текстів філософських та літературних – насамперед тих, які стосуються Біблії” [9, 114], хоча походження цього терміну точно не встановлене.

Християнська традиція тлумачення Біблії ґрунтується на деяких фундаментальних принципах. Основним принципом є визнання богодухновенності Священного Писання, тобто нормативного авторитету, обумовленого тим, що воно написано священними авторами під впливом Святого Духа. Це означає, що священні автори писали за безпосереднім спонуканням і настановою Святого Духа, отже не тільки були попереджені Ним від помилок, але і позитивно отримували одкровення істини Божої, без насилля над їхніми природними здібностями при повному збереженні всіх їх сил і діяльному їх прояві.

Важливе значення у розвитку християнського світогляду дошкільників займає **аксіологічний підхід**. Відсутність у дослідженнях конкретики й нерозуміння того, чим *християнські моральні норми відрізняються від світсько-гуманістичних*, відкидає християнські, біблійні основи світогляду на узбіччя сучасної педагогіки, психології тощо. Погляд на християнські світоглядні основи як на церковний атрибут не дозволяє християнським духовно-етичним знанням зайняти провідне місце в сфері сучасної освіти та науки [6]. Творець має план ля Свого творіння: Він бажає, щоб люди виконували Його волю, явлену в Біблії, та чинили відповідно до відкритої їм істини. Тому християнська система цінностей не вписується в основу сучасної гуманістичної освітньої доктрини.

Незалежна громадсько-християнська наука, педагогіка, журналістика потрібні соціуму не як естетичні похідні ще однієї культури або опора вузькоконфесійної пропаганди, а як християнське бачення цього світу, рецепт ліків від бездуховності, аморальності та деградації людства, держави, особистості; та найголовніше – як проголошення та ствердження вічних істин Євангелія. Християни-вчені: педагоги, психологи, журналісти, письменники, науковці – повинні шукати, пізнавати, проголошувати та стверджувати Істину, бути мислителями та місіонерами одночасно.

Будь-яка тема, яка проживається разом з дітьми, *містить світоглядний компонент* – причому, не просто в окремих темах занять чи бесід з дітьми, а в самому підході до визначення змістового поля, яке буде пропонуватись дітям. Ілюструючи змістовий компонент реалізації принципу інтеграції в освітньому процесі дошкільного закладу, зазначимо, що водночас інтегруються і різні види діяльності дітей. Так, освітній процес, побудований на засадах інтеграції, передбачає не тільки і не стільки систему організованих занять, метою яких є

реалізація певного пізнавального змісту. Найголовнішим є те, що весь період проживання кожної теми наповнюється різними видами діяльності дітей – пізнавальною, мовленнєвою, художньо-продуктивною, театралізованою, руховою та ігровою, які об'єднуються ідеєю пошуку взаємозв'язків ключових понять теми у навколишньому світі та у власному досвіді дітей.

Інтегративний підхід забезпечує формування цілісних знань про життя, світ, у якому живе дитина, природу, людей, саму себе, на відміну від предметно орієнтованого знання.

Міждисциплінарний підхід при дослідженні дитинства стосується інтегрованої методології вивчення проблем, пов'язаних із життям дітей та їх захистом, що, в свою чергу, формує сучасне трактування “дитини в контексті”. Ця візія дитинства дозволяє розглядати його, як один із пріоритетів державної політики в багатьох країнах світу [1].

Інтеграція – категорія надзвичайно широка і багатопланова, що охоплює фактично усі процеси людської діяльності – від інтеграції країн до інтеграції прийомів навчання. Виділення проблематики інтеграції в освітніх межах вимагає опори на загально педагогічні, дидактичні, виховні, управлінські закони та закономірності. Нині маємо в науковому обігу десятки різновидів інтеграції: педагогічна, дидактична, управлінська, психологічна, соціальна, державна, інтеграція виховних впливу та багато інших. Для ефективного впровадження інтеграції у практику, автор намагався перш за все забезпечити теоретико-методологічну основу інтеграційних процесів, які є щораз актуальнішими та перспективнішими у розвитку суспільства, зокрема науки і освіти [2].

Інтеграція в системі освіти є об'єктивною закономірністю і логічним продовженням міжпредметності навчання. В свій час реалізація принципу міжпредметності дозволила якісно удосконалити освіту, організувати цілісний навчальний процес.

Діяльнісний підхід висвітлює взаємопов'язаність діяльності дитини та пізнання нею світу. Саме в процесі діяльності дитина будує образ світу, живе і діє в ньому, переробляє свої уявлення про нього. Діяльність прокладає шлях відображенню свідомістю реальної дійсності. Діяльність – “форма активного ставлення людини до оточуючого світу; вмотивована сукупність закономірно пов'язаних між собою поведінкових актів і послідовно здійснюваних дій, спрямованих на виконання певних завдань, на досягнення тих чи інших соціально значущих цілей” [5, 92]. Знання з теорії

діяльності дозволяють: прогнозувати структури діяльності, можливі для кожного етапу майбутнього розвитку; порівнювати наявні стани з тими, які необхідні для досягнення тих або інших цілей; виявляти характер необхідних дій на структури діяльності, щоби, виходячи з наявного стану діяльності, досягти мети. Процедура діяльності – це технологія (спосіб, метод) отримання бажаного продукту з певного предмету і за певних умов. Зовнішні умови – це, перш за все, фізичне оточення діяча. Інший аспект зовнішніх умов – соціальний.

Одним із засобів розвитку пізнавальної активності старших дошкільників є *інформаційний підхід*. Його реалізацією можуть виступати ІКТ. Заняття старших дошкільників з комп'ютером містить чотири компоненти: активне пізнання дітьми довкілля; поетапне засвоєння все більш ускладнених ігрових способів і засобів вирішення ігрових завдань; зміна предметно-знакового середовища на екрані монітору; активізація спілкування дитини з дорослими та іншими дітьми [4, 211].

Проте використання ІКТ з метою розвитку пізнавальної активності припустимо, якщо створені відповідні умови (наявність окремого приміщення для роботи за комп'ютером (комп'ютерної зали), спеціально розроблених для дошкільників меблів, комп'ютерного обладнання, електронних матеріалів, що відповідають віку дитини, а також наявність відповідної підготовки у педагогічних працівників тощо) [3].

Використання інформаційно-комунікаційних технологій у роботі з дошкільниками потребує спеціальної підготовки педагогів з дошкільної освіти. Означену підготовку розуміємо як цілеспрямований процес формування уявлень про можливості і способи використання ІКТ у своїй професійній діяльності, навчання їх практичних умінь та навичок упровадження ІКТ у педагогічний процес. Наприклад, за допомогою програми Microsoft Publisher студенти розробляють робочі зошити для дітей з різноманітними завданнями: домалювати або розфарбувати малюнок, придумати розповідь за картинкою, відгадати загадки, пройти лабіринт тощо.

Висновки. Таким чином, концептуальними підходами до формування християнської моралі дошкільників у період незалежності української держави були: антропологічний (як християнська традиція тлумачення Біблії ґрунтується на фундаментальних принципах, зокрема богодухновенності), аксіологічний (християнські моральні норми дещо відрізняються від світсько-

гуманістичних, хоча кожна тема, яка проживається разом з дітьми, містить світоглядний компонент), інтегративний (формування цілісних знань про життя, світ, у якому живе дитина, природу, людей, саму себе, на відміну від предметно орієнтованого знання на основі міждисциплінарної інтегрованої методології), діяльнісний (взаємопов'язаність діяльності дитини та пізнання нею світу: саме в процесі діяльності дитина будує образ світу, живе і діє в ньому, переробляє свої уявлення про нього) та інформаційний (використання інформаційно-комунікаційних технологій у роботі з дошкільниками потребує спеціальної підготовки педагогів з дошкільної освіти для цілеспрямованого процесу формування уявлень про можливості і способи їх використання у пастирській діяльності). До подальших напрямів дослідження проблеми ми відносимо конкретизацію викладених положень у пастирській діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Квас О. *Дитиноцентризм – педагогіка дитини як гуманіт* / Олена Квас // *Історико-педагогічний альманах*. – 2012. – № 1. – С. 7–11.
2. Козловський Ю. М. *Едукаційна інтегродогія: монографія* / Козловський Ю. М., Козловська І. М. – Львів: Сполом, 2015. – 360 с.
3. Мардарова І. К. *Використання педагогами дошкільної освіти ІКТ задля розвитку пізнавальної активності дошкільників* // *Aktualni problemi suchasnoi doshkilnoi ta vishhoi osviti: II Miedzynar. Nauk.-prakt. konf.*, 30–31.05.2016. – Warszawa: Wydawca:Sp. z o.o. “Diamond trading tour”, 2016. – S.22–27.
4. Могилёва В. Н. *Психологические особенности дошкольника и их учет в работе с компьютером: учеб. пособие для студ. образовательных учреждений сред. проф. образования* / В. Н. Могилёва. – М.: Академия, 2007. – 240 с.
5. Новиков Д. А. *Модели и механизмы управления научными проектами в ВУЗах* / Д. А. Новиков, А. Л. Суханов. – Москва: Институт управления образованием РАО, 2005. – 80 с.
6. Павлюк П. А. *Світоглядне значення християнських духовно-моральних цінностей у сучасній освіті* / П.А.Павлюк, Ф.В.Дорошенко // *Наукові записки Національного університету “Острозька академія” : зб. наук. праць*. – Острог: Вид-во НУ “Острозька академія”, 2013. – Вип. 23. – С. 189–197.
7. *Православная энциклопедия: многотомное изд.* – М.: Церковно-научный центр

“Православная энциклопедия”, 2001. – Т. 2. – 752 с.

8. Стефанюк С. К. Християнська педагогіка: плекання краєвих людських чеснот / Стефанюк С. К., Голянчук Р. М.; за заг. ред. С. К. Стефанюк. – Херсон.: Кроссруд, 2010. – Вип. 2. – С. 5–6.

9. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.

REFERENCES

1. Kvas, O. (Ed). (2012). *Dytynotsentryzm – pedahohika dytynu yak humanum* [Childhood center is the pedagogy of the child as humanum]. Historical and pedagogical almanac, no. 1, pp. 7–11. [in Ukrainian].

2. Kozlovskiy, Yu. M. & Kozlovska, I. M. (Ed.). (2015). *Edukatsiina intehrolohiia: monohrafiya* [Edukatsionnaya integrologiya: the monograph]. Lviv: Spolom Publ., 360 p. [in Ukrainian].

3. Mardarova, I. K. (2016). *Vykorystannia pedahohamy doshkilnoi osvity IKT zadlia rozvytku piznavalnoi aktivnosti doshkilnykiv* [Use by teachers of preschool education ICT for the development of cognitive activity of preschoolers]. Actual problems of modern preschool and higher education: II international scientific-practical conference 30–31.05.2016. (pp.22–27). Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. “Diamond trading tour” Publ., [in Ukrainian].

4. Mogileva, V.N. (Ed.). (2007). *Psikhofiziologicheskie osobennosti doshkolnika i ikh uchet v rabote s*

kompyuterom [Psychophysiological features of preschool children and their account in work with a computer]. Moscow: Akademiya, 240 p. [in Russian].

5. Novikov, D. A. & Sukhanov, A. L. (2005). *Modeli i mekhanizmy upravleniya nauchnymi proektami v VUZakh* [Models and mechanisms of management of scientific projects in higher educational establishments]. Moscow: Institut upravleniya obrazovaniem RAO, 80 p. [in Russian].

6. Pavlyuk, P. A. & Doroshenko, F.V. (2013). *Svitohliadne znachennia khrystyianskykh dukhovno-moralnykh tsinnosti u suchasni osviti* [Worldview significance of Christian spiritual and moral values in modern education]. Scientific notes of the National University of Ostroh Academy. Collection of scientific works Ostroh: Vyd-vo NU “Ostrozka akademiia” Publ., vol. 23, pp. 189–197. [in Ukrainian].

7. Pravoslavnaya entsiklopediya (2001). [Orthodox Encyclopedia]. Moscow: Tserkovno-nauchnyy tsentr “Pravoslavnaya entsiklopediya”, vol. 2, 752 p. [in Russian].

8. Stefanyuk, S. K. & Golyanchuk, R. M. (2010). *Khrystyianska pedahohika: plekannia krashchykh liudskykh chesnot* [Christian pedagogy: cultivating the best of human virtues]. Kherson: Krossrud Publ., vol. 2, pp. 5–6. [in Ukrainian].

9. Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Kyiv: Abrys, 744 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.11.2017

“Наука ніколи не була і не буде закінченою книгою. Кожен важливий успіх задає нові питання. Будь-який розвиток виявляє з часом усе нові й глибші труднощі”.

Альберт Ейнштейн
один з найвизначніших фізиків ХХ століття.
Лауреат Нобелівської премії 1921 року

“Всі перешкоди і труднощі – це щаблі, по яких ми ростемо вгору”.

Фрідріх Ніцше
німецький філософ, психолог

“... Один із секретів педагогічної творчості в тому, щоб пробудити у викладача інтерес до пошуку до аналізу власної роботи.”

Василь Сухомлинський
український педагог, публіцист

